

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה טו: תפילה בכניסה לבית המדרש וביציאה ממנו

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה טו: תפילה בכניסה לבית המדרש וביציאה ממנו

*

רקע

סוגייתנו עוסקת בדינו של רבי נחוניא בן הקנה, שיש להתפלל תפילה קצרה בכניסה לבית המדרש וביציאה ממנו. נחלקו הראשונים אם תפילה זו היא רשות או חובה.

מקורות

- א. גמ' כח: "מתני' ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל... לחזקיהו מלך יהודה שבא"
- ב. ריטב"א כח: ד"ה מתני' רבי נחוניא בן הקנה
פירוש המשנה לרמב"ם פ"ד מ"ב, "ושתי תפלות אלו חובה..."
- רמב"ם הל' ברכות פ"י הל' א, כג-כד, כו
- ג. שו"ע סי' קי סע' ח, ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה מתני' רבי נחוניא בן הקנה
מתני' רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל וכו'. אידי דאיירי מענין תפלה אייתי הא תפלה הכא ולא נפקא לן מידי. ואשמועינן דמי שרוצה לומר הכי הרשות בידו.

פירוש המשנה לרמב"ם פ"ד מ"ב
ושתי תפלות אלו חובה על כל מי שנכנס לבית המדרש ללמוד, הלא תראה שלא אמר בכניסתו מה היה אומר, שמשמע שזה רק ספור מה שהיה אומר ר' נחוניא בן הקנה ותהיה הרשות בידינו, אלא אמר בכניסתו מה הוא אומר, רוצה לומר אם נכנס הנכנס לבית המדרש מה הוא צריך לומר. ויש לו להתפלל שתי תפלות אלו בין עומד בין יושב או איך שיהיה, ואינו מכוין פניו לרוח שמתפללין אליה, ואינו מברך, ואין בה השתחויה, וקראה תפלה כפי עיקר מובן המלה שכל בקשה נקראת תפלה.

הסבר הסוגיה

רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה.

[משנה כח:]

רבי נחוניא בן הקנה נהג להתפלל בכניסתו לבית המדרש שלא תארע תקלה על ידו, וביציאתו נהג להודות על חלקו. הרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ד מ"ב] מדגיש שתפילתו של רבי נחוניא בן הקנה אינה "חפצא של תפילה", אין חובה להתפלל אותה בעמידה, אינו צריך לכוון לכיוון ירושלים, ואין בה השתחויה. המשנה קוראת לה תפילה רק מפני שהיא בקשה, וכל בקשה נקראת "תפילה".

הרמב"ם מדגיש נקודה זו גם בפסקיו, שהרי הוא מביא את דינו של רבי נחוניא בן הקנה בהלכות ברכות [פ"י הל' כג-כד] ולא בהלכות תפילה, ומשמיט את המונח "תפילה"¹.

הרמב"ם פותח את פרק י של הלכות ברכות בהקדמה הבאה: "ברכות אחרות, ודברים אחרים הרבה שאין בהן פתיחה ולא חתימה תיקנו חכמים דרך שבח והודיה להקב"ה". חכמים תיקנו ברכות שונות דרך שבח והודיה להקב"ה. כמו כן, תיקנו "דברים אחרים" - אמירת שבח והודאה לקב"ה ללא חפצא של ברכה.

הרמב"ם מחלק בין שני סוגי השבח הללו. עד הלכה יח, עוסק הרמב"ם בעיקר בברכות [הרמב"ם כותב בהלכות הללו "מברך"]. מהלכה יט עד סוף הפרק עוסק הרמב"ם ב"דברים אחרים" [הרמב"ם כותב בכל ההלכות הללו "אומר"]. תפילת ר' נחוניא בן הקנה מובאת בהלכות כג-כד, ומכאן שתפילתו אינה "תפילה" ואינה "ברכה", אלא בגדר 'דברים אחרים' שתיקנו חכמים דרך שבח והודאה להקב"ה. הרמב"ם רואה בתפילה זו ובשאר הברכות והאמירות שבפרק זה הנחיה כללית בעבודת השם [הל' ברכות פ"י הכ"ז]: "כללו של דבר לעולם יצעק אדם על העתיד לבא ויבקש רחמים ויתן הודיה על מה שעבר ויודה וישבח כפי כחו וכל המרבה להודות את ה' ולשבחו תמיד הרי זה משובח"².

הרמב"ם בפירוש המשנה כותב בפירוש שתפילתו של רבי נחוניא בן הקנה חובה, וכך עולה גם מניסוחו במשנה תורה. אולם הריטב"א חולק על הרמב"ם, ולדעתו תפילת רבי נחוניא בן הקנה - רשות.

סיכום

תפילות רבי נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש וביציאתו, אינן "חפצא של תפילה" אלא 'דברים אחרים' שתיקנו חכמים דרך שבח והודיה להקב"ה. לדעת הרמב"ם חובה לאומרן, ולדעת הריטב"א אין חובה לאומרן.

הלכה

השו"ע [סי' קי סע' ח] פוסק שיש להתפלל את תפילות רבי נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש וביציאתו ממנו. מפשטות לשונו משמע כרמב"ם שחובה לאומרן. הט"ז [סק"ח. מובא במשנה ברורה סקל"ה] סובר שגם לומד יחידי חייב לומר את התפילה שבכניסה לבית המדרש, ובפרט אם הגיע להוראה. והמגן אברהם [סקט"ז. מובא במשנה ברורה סקל"ז] מוסיף שהעוסק בתורה ביחידות חייב לומר אחר גמר לימודו את התפילה שביציאה מבית המדרש.

¹ ניתן לשאול שאם תפילת ר' נחוניא בין הקנה אינה "חפצא של תפילה" מדוע המשנה מביאה אותה באמצע תפילות החובה. מבאר התפארת ישראל [פ"ד מ"ב, בועז אות ב] שיש להיכנס לבית המדרש מיד בצאתו מבית הכנסת, ולכן הצמיד רבי תפילה זו לזמן תפילת שחרית.

² שיטת הרמב"ם ושיטת החולקים עליו מבוארת לקמן [ח"ב סוגיה קה עמ' 440].